

A kis-martoni és keszthelyi levéltárakról.

1867-ik évi bűvárkódásaim tárgyaiúl a nyári időszakban a kis-martoni és keszthelyi levéltárakat vala szerencsém választhatni.

Elsőben is Keszthelyen fordultam meg ez év késő nyarán, és ott gróf Festetics Taszilo kegyes engedélyezése folytán a keszthelyi urodalmi igazgató úr szíves közbenjárásával, a családi levéltárba bejutva, ennek kincseiben gyönyörködhetém.

A Festetics-család, mint tudjuk, egyik első megtelepedése helyétül Soprony várost és megyét választá, megszerezvén itt a Ságbi-család ősi birtokát; majd ismét alább terjeszkedve, a családnak egyik nagy emléktől szülöttje, Kristóf, a gersei Pethők magvaszakadtával — a múlt század első felében — felkérte a keszthelyi, vasvári és keméndi jószágokat; megszerezte továbbá a csurgai és csáktornyai urodalmakat.

A fekvő birtokok szerzésénél hazánkban divatozott eljárásból tudjuk, hogy a szerzőnek átadattak minden, a megszerzett vagyona vonatkozó irományok. És így most már elképzelhetjük, hogy eme hatalmas és kiterjedt urodalmakról és várakról, mint például Vasvár, Csurgó, Keszthely és a többiről mennyi okmány található a régibb századokból a fentebbi levéltárban.

A negyvennyolczadiki törvények egyik vívmányaúl tekinthető az is, hogy a történet- és régiségbűvár az ily levéltárakban most már szintén szívesen látott vendég.

Bizonyára kegyeletes érzés rezgi át bensőnket, midőn az előbb avatott szemek előtt annyira őrzött irományok ily alkalmakkor előttünk feltárúlnak; ily érzés fogott el engem is, hálát

mondva a hatalmas korşzellelnnek, mely elõtt a történelem kútforrásait rejtõ levéltárak zárai lehullának.

A keszhelyi levéltárban vármegyéenként, a mint a birtokok vannak, sorozvák az írományok, és így feltalálhatásuk igen könnyü. Van számos Árpádkori okmány, de különösen az Anjouk korszaka oly gazdagon van képviselve, hogy ez alkalommal minden okmánynak csak áttekintése is lehetetlen volt.

Keszthelyen ezúttal csupán a soprony- és vas megyei birtokokra vonatkozó okmányokat vizsgálhattam át; lemásoltam és kivontam ezekbõl valamennyi sopronymegyeit, úgy a vas megyei Árpád- és Anjou-korszakbelieket; lemásoltam továbbá a zala- és somogymegyei birtokokra vonatkozó Árpádkori okmányokat. Átnéztem és lemásoltam összesen vagy 300 darabot.

A sopronymegyei okmányok leginkább a sághi és ákosházi Sárkány-családokat érdeklik. Remélem, hogy a keszhelyi levéltárban, különösen a zalamegyei okmányok közt, ez utóbbi családra vonatkozó több okmányt is találhatok, s azokból e családnak még homályban lévõ származásáról biztosabb adatokat nyerhetünk. A Festeticsek õsei közül ugyanis Pál, a XVII-dik század második felében, egyik utolsó ákosházi Sárkány özvegyét vette nõül, és ettõl a Sárkány-család írományainak egy része a Festeticsek kezébe került.

A vasvármegyei birtokokról a keszhelyi levéltárban levõ okmányok legtöbbszörre a gersei Pethõktõl származnak. E család igen kiterjedt volt hazánkban; alig van nagyobb levéltár, hol reá vonatkozó okmányokat ne találhatnánk, úgy hogy ezen már ismeretes adatoknak a keszhelyi írományokkal leendõ egybevetése után a gersei Pethõ-család történetét és nemzedékrendét teljesen és biztosan összeállíthatandjuk.

Addig is azonban, míg a „Hazai Okmánytár“-ban az általam lemásolt okmányokat közölhetném: ez archivumról elõleges ismertetésemet a fõntebbiekben megtévén, legyen szabad még röviden az ezen levéltárban lévõ többi gyűjteményrõl is megemlékeznem.

Van itt egy, három vastag folians kötetbõl álló genealogiai munka 1780-ból, kéziratban, több érdekes adattal; és a mit elsõ helyen kell vala emlitenem, igen gazdag érem-gyűjtemény. Több ezer darab római s magyar régi pénzt talál ebben a régi-

ségbúvár. Különös említést érdemelnek a magyar aranyérmek, melyekből a gyűjtemény teljesnek mondható: de figyelmemet méginkább leköték az erdélyi érmek; a gyűjtemény e része ugyanis, különösen tallérokban, tekintve ritka példányait, a legelső gyűjtemények közé tartozónak mondható ¹⁾. A többek közt Bocskay Erzsébet, Báthory Kristóf fejedelem nejének érme is, melynek eddig majdnem egyetlen ismeretes példányát alkalmam volt Somogyi János tagtársunk gyűjteményében Sopronyban láthatni, megvan Keszthelyen, mégpedig két példányban, ezüstből és aranyból. De búcsuzzunk el Keszthelytől, lássuk az Eszterházy herczegek levéltárát.

1867. évi szeptember hava közepén juthaték Kis-Martonba. Ismeretes előttem vidéke, mert szülőföldem szomszédságában fekszik; — mégis valahányszor Sopronyt elhagyva, a klimpai dombról leereszkedem, megkapja lelkemet a tájék szépsége. Keletnek pillantva, a margarétai és ruszti dombokon túl ködfátyol terült el a Fertő síkja fölött; egyenesen éjszakra nézve pedig a Lajta-hegyek alján az Eszterházyak fénykorából Eszterházy Pál nádor palotája látszott, szemközt nézve a majdnem átellenében délnyugotra fekvő Fraknó várával, mely a magas határhegyekről letekintvén, uralkodni látszik az egész vidéken, melynek azonban urát ő is uralta.

Képzeltethő, minő vágygyal siettem ama kastélyba, mely e birtokok urainak levéltárát magában rejtí, a mely mégéddig, bár benne már több kitünő tudósunk búvárkodott, valamennyi kincseire nézve ismertette nem volt. Vágyaimban, reményeimben nem csalódtam, nem is csalódhattam.

Foliánsokat képeznek itt magok az elenchusok, s órák kellenek arra is, míg csak ezekben az átnézendő okmányokra nézve magunkat tájékozhatjuk. A kijelelt okmányokat azután a buzgó levéltárnok úr egész készséggel szolgáltatá kezünkhez. Vizsgáltam számos okmányt, másoltam többeket. Mindenekelőtt

¹⁾ Az erdélyi fejedelmek tallérjaira nézve az erd. múzeumé után legteljesebb gyűjtemény, úgy tudjuk, a boldogult Zádor György hétszemélynöké, melyben csak II. Rákóczi Györgytől mintegy 60, különböző veretű ezüst-tallér létezik.

kittűzött legközelebbi czéлом : Sopronyvármegye monographiájához szükséges adatokat kerestem, képzelhető, minő sikerrel.

Történetirodalmunk két legjelesbje, Horváth Mihály és Szalay László már búvárkodott e levéltárban, s az itteni történelmi adatok egy részét ők felhasználták, a mire mutatnak a „Történelmi Tár“ 9-ik kötetében közölt regesták, úgy a „Gróf Eszterházy Miklós nádor“ életleírásában olvasható idézetek. A mi a többi történelmi és monographiai adatokat illeti, egyelőre a következőkről szerezhettem magamnak tudomást.

Fraknóról kevés régi adat van. Tudjuk, hogy Fraknóvára Nagy-Martonnal együtt a nagy-martoni grófok kihalta után az osztrák hercegek birtokába került, s midőn a fraknai és kis-martoni urodalom a XVII-ik század harmadik tizedében gr. Eszterházy Miklósnak adományoztatott : a fraknai vagy nagy-martoni grófok okmányai nem adattak át a birtokkal, s jelenleg is a cs. k. titkos levéltárban léteznek, honnan gr. Széchényi Ferencz azokat lemásoltatván, az ő gyűjteménye után Fejér György Codex Diplomaticusában közzéteszi a fraknai várhoz tartozó birtokokat érdeklő régi okmányokat. — A sopronymegyei alsó birtokokra vonatkozó kis-martoni okmányok már ki-elégíték vágyainkat. Ott vannak Zsigmond király és neje, Mária királyné adománylevelei, melyekben kegyenceiket, a Kani-zsaiakat, Kapuvár birtokába juttatták ; ott a hajdan fényben álló Bors-monostor alapítását megerősítő okmány, 1225-ből, II-dik Endre királytól, eredetiben, és számos, a sopronymegyei alsó urodalmakat érdeklő eredeti okmány az Árpádok korszakából.

Szintén nevezetes történelmi kincs rejlik a többi megyékben lévő hercegi urodalmakra vonatkozó okmányokban ; ezeket, a mennyire rövid, 5 napi ott tartózkodásunk engedé, velem együtt Ráth Károly tagtársunk búvárlá át, és pedig meglepő eredménnyel.

Legyen szabad e helyütt a többek közül a kis-martoni levéltárnak két nevezetesebb történelmi adatáról részletesebben megemlékeznem.

Hogy a XIII-ik század második felében hazánk lajtameléki része mennyire ki volt téve az osztrák hercegek és Ottokár cseh király betűtéseinek : ezt általában tudjuk történetiróinktól ;

az ekkor vívott csaták egyes érdekes részletei azonban már nem annyira ismereteseek.

Ily részletek leginkább a levéltárainkban lévő királyi adománylevelekben soroltatnak elő, melyek feles számmal közöl-
tetnek már Fejér Codexében. Ez időből szintén érdekes csata-
részletek olvashatók a „Hazai Okmánytár“ II. kötetében lévő
egyik okmányban is.

E csatákra nézve Katona „Hist. Crit.“ VI. kötetében, úgy
Lichnovszky: „Die Geschichte des Hauses Habsburg“ című
munkájának I-ső részében az illető egykorú krónikásokra tété-
tik hivatkozás, és leiratik az 1271-ben a nyugoti határszéleken
a csehekkel és osztrákokkal vívott csaták folyama: mint
nyomta vissza egész Győrig, úgy a Rába és Répeze folyókig
Ottokár a magyarokat; majd ismét, midőn a hadi szerencse vál-
tozott, s a meglepett V-ik István király seregeit összeszedhette,
mint nyomta ő viszont vissza az osztrákokat és cseheket Bécsig.

Ily alkalommal vétethette ostrom alá Ottokár Purbach vá-
rát, mely ostromról eddigelé nem volt tudomásunk; leiratik az
V-ik István királynak 1271-ben augusztus 20-án kelt s eredetben
a kis-martoni levéltárban G. 287. 38. sz. a. lévő adománylevelé-
ben, melyet íme, mint igen érdekeset, kivonatban közölni van
szerencsém, tartalmát magyarra fordítva, a latin eredeti után:

„István, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya stb.
a most élőknek s az ivadékoknak adjuk emlékezetül, hogy több
hűtleneink ingerlésére, köztünk és a cseh király közt nagyobb
egyenetlenség támadván, és ugyan a cseh király nevezett hű-
leneink biztatására országunk határait ellenségképen átlépven,
Sydo comes fia, Sydo, Miley nemes, ki egyébként is irányunk-
ban tanúsított többszöri hűsége által magát nálunk kedvessé
tevé, — az ausztriai határszéleken fekvő Purpah várát kéré-
stünkre a háború tartamára örökösége alá vette, igérvén, hogy
hűségünkben való buzgóságát, — melylyel nemesi kötelességei-
nél fogva a királyi koronához tartozik, — tettekkkel is bebizonyí-
tandja. És miután az ezen alkalommal több izben és helyen ta-
núsított hű és dicséretes cselekedeit nem lehetne egyenként elő-
számlálni, némelyeket mégis például az ivadékok számára ez
iratunkban feljegyezni rendeltünk. Ugyanis, a midőn seregein-
ket összehívtuk, és a föntemlített király ellen az ország határaitra

érkeztünk, és minekelőtte az összetütközés a nevezett királylyal megtörtént volna, az ausztriai sereg több ezer fegyveressel az említett vár ellen indúlt, a kik közül Sidou, Hayvárt, Hanslaui Otto testvérét, azon sereg virágát és egyik vezérét, úgy 50 nevesebb és válogatott vitézt, az alsóbb rendűeket nem is említve — kiknek száma véghetlen vala — leölt; és a királyi korona iránti hűsége folytán a várat saját vére, úgy két rokona és nyolcz zsoldosa halálának árán megvédvén, ő maga egy dárdával és két nyíllal átszúrattva, más több és nehéz sebekkel is illetetett. És így, midőn mások a határszéleken lévő erősített várainkban, úgy erődeinkben magokat harc nélkül megadták: ő a nevezett kastélyt oly nagy király hatalma ellen embereink védelmére megtartá, több ízben még győzedelmeskedvén is országunk ellen-segein stb. Mi tehát stb. stb.“

Következik ezután a szokott és ismeretes stylusban az adományozás, mely szerint a király nevezett Miley Sidónak Zala várához tartozott Kebele nevű földtért birtokul adja.

Milei Sidó családról és a milei nemesekről emlékezés történik 1331 és 1421 években. ¹⁾

Az okmányunkban említett Purbach helység, ma F e k e t e - v á r o s, mely néven a régibb századokban nem ismertetett, a Fertőtava éjszaki partján fekszik, s a kis-martoni urodalomhoz tartozik. Hogy hajdan erősített hely volt: történeti adatokon kívül ma is mutatják várfalainak némi maradványai, s a kőkerítés, mely a helységet most is körül veszi.

Haslaui Haivár, kit Miley Sidó az ostromnál legyőzött: miután Alsó-Ausztriában közel a Dunához két Haslau nevű helység is van, — ezen helységek egyikéből származhatott.

Kebele nevű falu létezik Zalavármegyében, s az alsó-lendvai urodalomhoz tartozott.

A másik történelmi adat, melyet, mint eddig ismeretlent, szintén fölemlitendőnek tartok, az 1277-ik évről szó¹.

Az Ottokár cseh király s Habsburgi Rudolf közti viszály lángjai már fennen lobogtak ez évben.

Habsburgi Rudolf azon tapintattal, mely tulajdona szokott lenni nagyhatalmú családok alkotóinak, mint tudjuk, IV-ik vagy

¹⁾ Fejér Gy. Cod. Dipl. Tom. VIII. 7. 233. és X. 6. 646.

Kún-László királyunkat iparkodott szövetségesétül megnyerni. Találkozott is e két fejedelem a határszéli városokban több ízben, bizonyosan a föltételek megállapítása felett alkudozandók. Igy Katona: Historia Crit. VI. 720. lapon a Haimburg és Bruck körüli vidéket említi, hol összejöttek. Hogy utóbb, 1277-ik évi nov. 20-ka körül is találkozott IV. László királyunk Habsburgi Rudolfal: tanúsítja ezen királyunknak a sopronyi levéltárban meglévő eredeti okmánya (Lásd G. fasc. 1. nro 1.), melyet t. másodelnökünk Horváth Mihály a „Történelmi Tár“ 9-ik kötetében a 107. lapon kivonatban közöl. De a mit eddigelé még nem tudtunk, hogy t. i. e két fejedelem még utóbb, úgymint azon évi november hava végén is összetalálkozott: ezt tüntesse ki az alábbi, az eredeti latinból magyarra fordított s a kis-martoni levéltárban kk. 257. 13. sz. alatt lévő és 1277-ik évi nov. 27-én kelt okmány kivonata.

„László, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya stb. Jelen soraink által adjuk tudtára mindenkinek, hogy a midőn Henrik bán fiainak Kőszeg nevű várába, Rudolf római királylyal beszélendők, utaztunk, s Kedhely faluban seregünkkel együtt megszállottunk volna, ugyan Kedhely falunak hegyén lévő, Szűz-Máriáról nevezett egyházból az apát és szerzetestársai előnkbe jövének könyörgésükkel, hogy ámbár öreg-atyánk, András király a Soprony várához tartozott Zsidány nevű földtért a Boldogságos Szűz egyházának adományozta: mégis panaszkodnak, hogy az ez időbeli sopronyvármegyei főispánok, eleinknek előttünk felmutatott szabadalomlevelei daczára, ezen Zsidány nevű földtér felét hatalmasul elfoglalva tartják, kérvén, hogy eleinknek az Isten nevének szerelmére tett adományozását hagyjuk helyben az egész zsidányi földtérrel, és eleinknek szabadalomleveleit erősítsük meg.“ stb.

Mely kérelemnek a király helyt ad, és az egész Zsidány nevű földtért azon mennyiségben, mint a hogy az IV-ik Béla királynak 1233-ik évi okmányában körülíratik, a nevezett borsmonostori conventnek birtokában megerősíti, azon károknak is némi kárpótlásául, melyeket a convent ez alkalommal a királyi seregek megszállása miatt szenvedett, Sopronyvármegye főis-

pánjainak, tisztjeinek és várjobbágyainak a nevezett földtér iránti jogigényekre nézve örök hallgatást parancsolván.

Im, ez rövid tartalma okmányunknak. Több érdekes helyeiről legyen szabad néhány szóval külön is megemlékezni.

„Henrik bán fiainak Kőszeg várát“ körülményesebben megismertetendi majd Chernel Kálmán tagtársunk, a ki e város monographiáján dolgozik. Birtokosairól emlékezzünk meg e helyett annyiban, hogy azok az úgynevezett német-újvári (Güssing) grófok valának.

Lichnovszky fentidézett munkájában I. 452. lapon írja, hogy a Güssing név Kőszögtől ered; mások is vannak e véleményben. E kérdés fölött nem dönthetvén, csak azt jegyzem meg, hogy annak nincsen nyoma, miszerint Német-Ujvárt Henrik bán és fiai bírták volna; hogy azonban a régi okmányokban Kuzig név alatt ismeretes Kőszeg vára Henrik bán és fiainak birtokában volt, nemcsak a fenebbi, de a Fejér György Cod. Dipl. VIII. 3. 321. 324. lapon közölt okmány is tanúsítja.

Midőn Kőszegen 1277-ben, november havának végén IV-ik László királyunk a római királylyal találkozott: Iván gróf, Henrik bán fia, hatalmának tetőpontján állá; alkalmasint a két fejedelem előbb már megállapodott abban, hogy őt is szövetséges társul kell megnyerniök. Igen valószínű tehát, hogy Iván gróf Kőszegen a harmadik egyezkedő fél vala, és ezen egyetértésnek tulajdonítható, miszerint ugyan ő 1278-ban Ausztriába Ottokár ellen több betűtést intézett. Annyi bizonyos, hogy Iván gróf Rudolf királynak a marchfeldi csata után hódolatát nyilvánította.¹⁾

A „hegyen lévő, Szűz Máriáról nevezett kedhelyi convent“ utóbb, a XIII-ik század végén, már felvévé alapítója után a Borsmonostor nevet. Ama tér, hol a mai Borsmonostor (Klasztróm, falu Sopronymegyében) fekszik, az alapításkor a kedhelyi határhoz tartozhatott, s ezért hivatott e convent, kivált eleinte, kedhelyinek is.

A kedhelyi templomra újabb időben reá írták, hogy e vidéken IV. Béla király is megfordult; meglehet, de erre biztos adatot nem ismerek. Azonban IV-ik László királynak Kedhelyen

¹⁾ Lichnovszky i. h. I. 238. és 267. l.

való tartózkodását tanúsítja főntebbi okmányunk. Kedhely falu, németül Mannersdorf (régí okmányainkban így is hivatik : Menhart, innét német neve), Kőszegtől félórányira fekszik, Sopronyvármegyében.

A főntebbi okmányokat latin szövegükben, úgy Béla királynak egy eddig még szintén nem ismert adománylevelét Zsidány földtéről, 1233-ból, a „Hazai Okmánytár“ 5-ik kötetében leend alkalmam közölni.

NAGY IMRE.
